

НІКІТЕНКО Л. О.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного,
міжнародного та кримінального права
(Донецький національний університет)

УДК 346.2

МІСЦЕ ПРАВА НА ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ У ЗАГАЛЬНІЙ СИСТЕМІ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

У статті на підставі аналізу існуючих теоретичних положень праць вітчизняних та зарубіжних учених, норм міжнародних актів, використовуючи порівняльну характеристику існуючих груп прав людини і громадянина за критеріями сутності, змісту, форми, сфери застосування, з погляду еволюційного підходу з'ясовано місце права на підприємницьку діяльність у загальній системі прав людини і громадянина.

Ключові слова: загальна система прав людини і громадянина, економічні права людини і громадянина, право на підприємницьку діяльність.

В статье на основании анализа существующих теоретических положений работ отечественных и зарубежных ученых, норм международных актов, используя сравнительную характеристику существующих групп прав человека и гражданина по критериям сущности, содержания, формы, сферы применения, с точки зрения эволюционного подхода выяснено место права на предпринимательскую деятельность в общей системе прав человека и гражданина.

Ключевые слова: общая система прав человека и гражданина, экономические права человека и гражданина, право на предпринимательскую деятельность.

In the article, on basis of analysis of existent theoretical positions of works of home and foreign scientists, norms of international acts, using comparative description of existent groups of human and citizen rights on criteria of essence, maintenance, form, purview, from point of view of evolutionary approach, the place of right is found out on entrepreneurial activity in general system of human and citizen rights.

Key words: general system of human and citizen rights, economic human and citizen rights, right on entrepreneurial activity.

Вступ. Істотне місце в системі прав людини і громадянина займають економічні права. Це твердження виходить з того, що провідною сферою життєдіяльності людини є економічна сфера. Економіку можна охарактеризувати як систему економічних відносин, що складаються між людьми в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ, спрямованих на економічне зростання в умовах обмежених ресурсів [1, с. 561]. Саме охоплення процесів матеріального виробництва, розподілу, обміну та використання благ, а також продуктивних сил і виробничих відносин визначає економічну сферу життя суспільства головною [2]. В історії конституційного будівництва нашої держави систему економічних прав у повній мірі вперше закріпила чинна Конституція України 1996 року [3]. В Основному Законі проголошені принципи ринкової економіки, які стали основою для переходу суспільства і держави від соціалістичної системи до вільного ринку. Основи економічної системи, що закріплені в Конституції, отримують свій розвиток у конституційних

економічних правах і свободах. Вони визначають можливість людини створювати матеріальні і особисті нематеріальні блага, володіти ними і здійснювати господарську діяльність [4, с. 131]. Ця група прав невіддільна від особистих і політичних прав, які взаємозв'язані і складають у сукупності основу конституційно-правового статусу людини і громадянина. Їх особливість полягає у тому, що вони надають кожному можливість забезпечити свої життєві потреби у різних сферах суспільного життя.

Конституція України містить порівняно незначну кількість економічних прав, серед яких особливе місце займає право кожного на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Питанням цього права у тому чи іншому аспекті присвячені теоретичні положення наукових праць таких українських учених, як С.О. Верланов, О.М. Гончаренко, Т.М. Заворотченко, А.С. Ластовецький, В.К. Мамутов, С.В. Різник, О.Ф. Скакун, Ю.М. Фролов, П.П. Шляхтун, Н.Г. Шукліна та ін.; російських учених: Г.М. Андрєєва, В.І. Крусс, О.А. Лукашева, В.С. Нерсисянц, В.Ф. Попондопуло, С.Г. Страхова та ін.; зарубіжних фахівців у галузі конституційного права, зокрема Ч. Мэнсфілда, П. Рейнсбергерра, Д. Санстейна, П. Сігарта, Т. Хартлі, Ч. Еппа та ін.. Однак, не дивлячись на це, суттєвою перешкодою на шляху реалізації права на підприємницьку діяльність в Україні є відсутність глибоких теоретичних досліджень та наявність суперечних тверджень із питань визначення його місця у загальній системі прав і свобод людини і громадянина. Це й обумовило вибір даної теми дослідження і визначило його актуальність.

Мета статті – з'ясувати місце права на підприємницьку діяльність у загальній системі прав людини і громадянина.

Результати дослідження. По-перше, розглянемо питання про місце економічних прав у системі прав і свобод людини і громадянина. Це сприятиме детальнішому визначенню місця саме права на підприємницьку діяльність у загальній системі прав і свобод.

Більшість сучасних науковців-конституціоналістів, серед яких М.В. Баглай, Є.І. Козлова, О.Є. Кутафін, В.Є. Чиркін при класифікації прав і свобод людини і громадянина не виділяють економічні права в окрему групу. Найбільш поширена у науці класифікація прав людини і громадянина заснована на виділенні особистих, політичних, соціально-економічних і культурних прав, де не проводиться внутрішнього поділу в групі соціально-економічних прав.

Інші вчені об'єднують економічні, соціальні і культурні права в одну групу, яку поділяють на підгрупи. Наприклад, Н.С. Бондар соціально-економічні права представляє у вигляді сукупності таких груп прав: 1) ринково-економічні права і свободи, що забезпечують свободу підприємницької діяльності та інших форм економічної, трудової діяльності (до них відноситься право приватної власності та її спадкоємства; право вільного володіння, користування і розпорядження землею і іншими природними ресурсами; право на свободу підприємницької та іншої, не забороненої законом, економічної діяльності; право вільно розпоряджатися своїми здібностями до праці, обирати рід діяльності і професію; право на працю і на винагороду за працю); 2) соціально-культурні права і свободи, які сприяють духовному розвитку громадян; 3) соціальні права, що гарантують людині гідне життя, захист від негативних дій ринку; 4) соціальні права – гарантії, що забезпечують нормальний фізіологічний розвиток особи [5, с. 186].

Деякі дослідники всі права і свободи поділяють на три групи, а саме на соціально-економічні, політичні та особисті. Іноді виділяють соціально-економічні, політичні, особисті і соціально-культурні (культурні або соціально-духовні) права і свободи [6, с. 68]. Так, Д.Л. Златопольський класифікує за змістом усі права і свободи на три групи: права і свободи в соціально-економічному та культурному житті; права і свободи в суспільно-політичному та державному житті; права і свободи в сфері приватного життя та індивідуальної свободи [7, с. 148]. Б.А. Страшун, В.В. Маклаков, М.В. Баглай, В.В. Кравченко та інші вчені також виділяють три основні групи прав і свобод – особисті або громадянські; політичні; економічні, соціальні та культурні. Названі автори зводять економічні права в єдиний блок із соціальними та культурними правами, або взагалі об'єднують їх із соціальними правами не лише за груповою ознакою, але й за назвою.

Позицію авторів, що визнають допустимість застосування понять «соціальні» і «економічні права», але вважають, що вони складають загальне поняття «соціально-економічні права», займає О.А. Лукашева. В її роботах наявні положення про взаємодоповнюваність соціальних і економічних прав та їх інтеграцію з особистими правами, в результаті чого «соціально-економічні права» сприймаються як частина всього комплексу прав [8, с. 269].

Викликає сумнів обґрунтованість об'єднання соціальних і економічних прав в одну групу. По суті, вчені намагаються об'єднати несумісні і внутрішньо суперечні один одному поняття: принцип вільного ринку і принцип соціальної справедливості. Важко погодитись із твердженням Н.С. Бондаря про те, що для економічних, соціальних і культурних прав «характерна така загальна властивість, як єдність матеріального (економічного і соціально-культурного) змісту. А здійснення цих прав означає участь громадян у реалізації економічної влади, у користуванні досягненнями культури, соціальними благами суспільства» [5, с. 179]. Треба погодитись з тезою М.А. Грачова про те, що матеріальна основа у них відмінна, і це призводить до того, що економічна влада зосереджена в руках одних людей, а соціальні гарантії направлені на інших людей. У економічних і соціальних гарантіях різна мета: перші направлені на формування вільного ринку; другі – на підтримку фінансового та майнового стану громадян, забезпечення гідного життєвого рівня для тих, хто не може самотійно це зробити [9, с. 14].

Розглядаючи співвідношення соціальних і економічних прав, слід також відмітити, що економічні права первинні і виникли раніше, ніж соціальні права. Без гарантій економічних прав, без розвиненої економіки неможливо реалізовувати соціальні програми. Держава виконує покладені на неї соціальні функції за допомогою формування річного бюджету і бюджетів кожної соціальної програми. А відповідні бюджети формуються з тих грошей, які йдуть у вигляді податків від підприємців.

Отже, слід критично відноситись до вищенаведених спроб об'єднати в єдину групу прав економічні і соціальні права. Як бачимо, прихильників такого об'єднання чимало, проте безумовним фактом є те, що в науковій літературі намітилася тенденція щодо виділення в загальній системі прав людини і громадянина самостійної групи економічних прав. Так, наприклад, В.С. Нерсесянц абсолютно аргументовано визнає самостійний характер економічних прав, аналізуючи п'ять основних груп однорідних (за сферою та предметом регулювання) прав індивіда: особисті (індивідуально-людські), політичні, економічні, соціальні і культурні права [10, с. 336]. О.М. Гончаренко у своїй дисертаційній роботі, присвяченій питанням розвитку економічних прав людини і громадянина в Україні, стверджує про особливе місце економічних прав у системі прав людини і громадянина [11, с. 4]. Ж.М. Пустовіт, займаючись дослідженням соціальних прав та свобод людини і громадянина, відокремлює їх від економічних та досліджує соціальні права, як окремий вид прав [12, с. 6]. С.О. Верланов розуміння природи прав людини в цілому пов'язує, насамперед, із вибором між двома основними їх концепціями: природно-правовою та легістсько-позитивістською, у кожній з яких економічні права виокремлюються від інших груп прав. Слід погодитись з думкою цього науковця, що на користь самостійного характеру цієї групи прав діє еволюційний підхід до прав людини. Відомо, що всі права і свободи у своєму розвитку пройшли три основні етапи, відповідно до яких виділяються три їх покоління. Дійсно, коли в епоху буржуазних революцій почали з'являтися перші декларації прав людини (Білль про права 1689 р., Декларація прав людини і громадянина 1789 р., Білль про права. Внесення десяти поправок до Конституції США 1789 р.), йшлося виключно про особисті (громадянські або природні) та політичні права (група прав першого покоління). Соціальні і економічні права (група прав другого покоління) виникли лише в результаті боротьби трудящих за покращення свого становища у капіталістичному суспільстві, і зробили основний наголос на соціальну захищеність індивіда. Так, якщо особисті (громадянські) та політичні права характеризувались, як спосіб захисту індивіда від свавілля держави, то соціальні та економічні права були означені, як засіб отримання індивідом допомоги від держави. Якщо метою прав «першого покоління» було встановлення рівних можливостей для кожного, то метою прав «другого

покоління» – зрівнювання результатів діяльності кожної людини. Якщо особисті (громадянські) та політичні права пов'язувалися з вимогою умов вільної самореалізації особистості, то соціальні та економічні права ототожнювалися з можливостями володіння індивідом соціальними благами, котрі мали забезпечити йому таке існування, яке відповідає людській гідності в межах досягнутого суспільством рівня матеріального добробуту [13, с. 16].

Вивчаючи міжнародні акти про права людини, зустрічаємось із різноманітним використаним у них категорій: права людини і права громадянина, права природні, універсальні, права позитивні та такі, що набуваються тощо. Назви міжнародних актів та їх розділів говорять про наявність як мінімум п'яти загально визнаних категорій прав і свобод людини: особистих, політичних, економічних, соціальних і культурних. Нормативне закріплення соціальних, економічних і культурних прав у Загальній декларації прав людини і громадянина 1948 р. [14], а також у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., стало значним кроком уперед у розвитку прав людини, у розширенні їх переліку.

Слід казати про наявність єдиної системи прав людини і громадянина. У Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права зазначається, що «ідеал вільної людської особи, вільної від страху і потреби, може бути здійснений, тільки якщо будуть створені такі умови, при яких кожен може користуватися своїми економічними, соціальними і культурними правами так само, як і своїми особистими і політичними правами» [15]. Генеральна Асамблея ООН у Резолюції від 4 грудня 1986 р. проголосила «неподільність і взаємозалежність економічних, соціальних, культурних, громадянських і політичних прав» [16]. Вважаємо, що економічні права слід розглядати нарівні з політичними, особистими, соціальними і культурними. Ні у Загальній декларації прав і свобод людини і громадянина, ні в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права немає поняття «соціально-економічні права».

Загально відомо, що система прав виступає як єдиний правовий механізм, усі складові якого мають бути узгоджені та взаємодіяти між собою. Відповідні елементи цієї системи, тобто особисті, політичні, економічні, соціальні та культурні права займають у ній певне місце. Зокрема економічні права відіграють важливу роль у системі прав та певним чином взаємодіють з іншими правами людини і громадянина. Вважаємо за необхідне для доказу самостійного характеру економічних прав урахувати їх співвідношення з іншими правами відповідно до законодавства нашої держави. Визначення спільних та відмінних рис різних груп прав можливе шляхом порівняння їх через категорії сутності, змісту та форми [17, с. 55].

Враховуючи класифікацію основних прав за поколіннями та пріоритетність особистих прав (відповідно до Конституції України та міжнародних актів, підписаних Україною), спочатку з'ясуємо співвідношення економічних і особистих прав. Слід відмітити, що особисті права людини є пріоритетними правами, без проголошення яких втрачає сенс існування решти конституційних прав. Ці права вважаються природними, оскільки їх має або може мати людина, незалежно від громадянства з початку життя. Для реалізації ж економічних прав велике значення має вікова характеристика. Наприклад, повністю дієздатною щодо реалізації свого права на підприємницьку діяльність стає особа при досягненні нею 18-річного віку.

Отже, сутність особистих прав полягає у тому, що вони є певними можливостями, передбаченими Конституцією України, які держава визнає за собою. За змістом вони є відповідними духовними, фізичними (нематеріальними) благами особи, які визнаються державою: життя, свобода, честь, гідність, недоторканність особи, її житла тощо. За сутністю економічні права також можна визначити, як гарантовані державою певні можливості, закріплені Основним Законом, однак їх змістом є відповідні економічні (матеріальні) блага, а саме: вільне розпорядження своїми здібностями для участі у виробництві матеріальних та інших благ, для здобуття засобів для існування; вільне розпорядження предметами вжитку та основними факторами господарської діяльності; користування об'єктами державної та комунальної власності в порядку, встановленому законами України. Формою прав є певні зовнішні межі, їх зовнішній вияв, вигляд, способи існування та способи реалізації цих прав, визначені державою. Так, щодо співвідношення особистих та економічних прав за цим кри-

терієм, наявна така ситуація, що особисті права не можуть бути реалізовані окремо від економічних, а реалізація економічних прав окремо від особистих, в певних випадках втрачає навіть свій сенс.

Економічні права мають спільні та відмінні риси з політичними правами. Сутність політичних прав полягає у тому, що вони є певними можливостями у політичній сфері. Змістом цієї групи прав виступають можливості: приймати участь в управлінні державними і громадськими справами за допомогою різних форм представницької та безпосередньої демократії; вимагати від держави забезпечення безперешкодної реалізації виборчих прав і свобод її органами; мати рівний доступ до державної служби, служби в органах місцевого самоврядування; відстоювати свої права і законні інтереси та відновлювати їх у разі порушення; брати участь у вирішенні публічних справ; безперешкодно отримувати інформацію. Основними відмінностями між політичними і економічними правами є сфери їх застосування та суб'єктивний склад. Так, суб'єктами політичних прав можуть бути лише громадяни України, а суб'єктами економічних – громадяни України, іноземці, особи без громадянства (з деякими винятками).

Як вже було вказано раніше, економічні права найбільш тісно взаємодіють з соціальними правами. Основною відмінністю економічних прав від соціальних є їх сфера застосування: для економічних – це економічна сфера, для соціальних – соціальна. Спільними рисами між цими видами прав є те, що їх об'єднує матеріальна основа; об'єкти цих прав – власність (житло, одяг, предмети харчування, грошові кошти); суб'єкти – громадяни України, іноземці та особи без громадянства. Основні соціальні права і свободи людини і громадянина в Україні є значною мірою похідними від економічних, адже від реалізації економічних прав залежить реалізація основних соціальних прав.

Економічні права певним чином співвідносяться з культурними правами. Сутністю культурних прав є забезпечення можливості певної поведінки в культурній сфері. За своїм змістом культурні права – це міра можливої поведінки або діяльності особи щодо задоволення своїх законних потреб у сфері освіти, літературної, художньої, наукової та технічної діяльності. Слід відзначити, що відмінністю культурних і економічних прав є сфера їх застосування.

Центральним питанням у теорії економічних прав людини і громадянина, як і всієї системи прав, є питання про їх класифікацію. В юридичній літературі з цього приводу існують різні думки. Більшість дослідників або взагалі надають видову характеристику економічних прав у контексті системи так званих соціально-економічних прав, не виділяючи в ній економічні права, чи аналізують їх лише за однією підставою, не наводячи будь-яких об'єктивних критеріїв їх поділу.

Так, О.А. Лукашева до економічних прав відносить право на: працю; власність; підприємництво; страйк. Окрім того, аналізуючи систему економічних прав, вчена зазначає, що працівники та роботодавці мають право на: укладання колективних договорів; вільне об'єднання у національні або міжнародні організації для захисту своїх інтересів. При цьому, авторка відводить праву на працю провідне місце в каталозі економічних прав [8, с. 161].

В.Д. Перевалов, обираючи як критерій класифікації економічних прав сфери життєдіяльності суспільства, в яких реалізуються ті чи інші інтереси і потреби особи, розрізняє наступні економічні права: право приватної власності; право на володіння, користування та розпорядження своїм майном як одноособово, так і спільно з іншими особами; право на участь у кооперативній, акціонерній, муніципальній, державній власності; право на підприємницьку діяльність; право вільно розпоряджатися своїми здібностями до праці, обирати напрям діяльності та професію тощо [18, с. 203].

Д.В. Задихайло у коментарі до статті 42 Конституції України у систему економічних прав, окрім права на підприємницьку діяльність, включає право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, право на працю, право на відпочинок, право на соціальний захист тощо [19, с. 309].

Отже, як бачимо, у науці існує думка, що економічні права виступають сукупністю конституційних прав, що визначають юридичні можливості людини в економічній сфері і включають право приватної власності, свободу підприємницької діяльності та свободу

праці. Включення права на працю у перелік економічних прав аргументується тим, що поняття «трудова діяльність» ширше за своїм змістом, ніж «підприємницька діяльність». Виходячи з того, що будь-яка підприємницька і економічна діяльність є трудовою діяльністю, робиться висновок, що право на працю – економічне право. Проте дана позиція не відповідає суті даного конституційного права і цілям його закріплення в Основному Законі. Вважаємо, що мають рацію ті автори, які відносять право на працю до групи соціальних прав, визнаючи разом із тим його деяку економічну спрямованість.

Отже, можна безсумнівно погодитись із усталеною в науці думкою про те, що Конституція України містить порівняно незначну кількість основних економічних прав, до яких слід відносити: право приватної власності (ст. 41); право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом (ст. 42); право користуватися об'єктами права державної і комунальної власності (ст. 41); право користуватися об'єктами права власності народу України (ст. 13).

Висновки. Виходячи з вищенаведеного, слід дійти висновку, що у системі економічних прав конституційне право людини і громадянина на підприємницьку діяльність посідає окреме місце. На підставі аналізу існуючих теоретичних положень праць вітчизняних та зарубіжних учених, норм міжнародних актів, використовуючи порівняльну характеристику існуючих груп прав людини і громадянина за критеріями сутності, змісту, форми, сфери застосування, з погляду еволюційного підходу, доведено, що право на підприємницьку діяльність відноситься до групи економічних прав, яка у загальній системі прав людини і громадянина є самостійною групою прав, що характеризується особливою соціально-правовою природою, суб'єктно-об'єктивним складом, сферою застосування і функціональним призначенням.

Список використаних джерел:

1. Філософія: підручник для вищої школи / За ред. В.Г. Кременя, М.І. Горлача. – Харків: Прапор, 2004. – 736 с.
2. Рижук Ю.М. Місце економічних прав і свобод у системі прав і свобод людини та громадянина [Електронний ресурс] / Ю.М. Рижук // Правове регулювання економіки. – Режим доступу до журн.: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pre/2008/Ryzhuk.pdf.
3. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. (із змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Конституційне право України: підручник / За заг. ред. В.Ф. Погорілка. – К.: Наукова думка; Прецедент, 2006. – 256 с.
5. Бондарь Н.С. Права человека и Конституция России: трудный путь к свободе / Н.С. Бондарь. – Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского университета, 1996. – 289 с.
6. Конституционное (государственное) право зарубежных стран / Под ред. А.С. Автономова. – М.: Юриспруденция, 2001. – 115 с.
7. Златопольський Д.Л. Права и свободы человека и гражданина / Д.Л. Златопольський. – М., 1999. – 215 с.
8. Общая теория прав человека / Отв. ред. Е.А. Лукашева. – М.: Норма, 1996. – 520 с.
9. Грачев Н.А. О видах и месте конституционных экономических прав и свобод человека и гражданина в системе прав и свобод / Н.А. Грачев // Конституционное и муниципальное право. – №8. – 2006. – С. 13–17.
10. Нерсесянц В.С. Общая теория права и государства: учебник для юридических вузов и факультетов / В.С. Нерсесянц. – М.: Норма-инфра, 2000. – 370 с.
11. Гончаренко О.М. Розвиток економічних прав людини і громадянина в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 / Інститут законодавства Верховної Ради України. – К., 2006. – 20 с.
12. Пустовіт Ж.М. Основні соціальні права та свободи людини і громадянина в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2001. – 20 с.
13. Верланов С.О. Особливості соціальних, економічних та культурних прав людини: до сучасних дискусій / С.О. Верланов // Юридична Україна. – 2005. – № 9. – С. 11–17.

14. Загальна декларація прав людини : Міжнародний документ від 10.12.1948 р. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – Ст. 3103.
15. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права : Міжнародний документ від 16.12.1966 р. // Права людини і професійні стандарти для юристів у документах міжнародних організацій. – Амстердам; К., 1996. – С. 35–41.
16. Неделимость и взаимозависимость экономических, социальных, культурных, гражданских и политических прав : Резолюция 41/117 Генеральной Ассамблеи ООН от 04.12.1986 г. № 41/117. [Электронный ресурс] // Информационный портал. – Режим доступа : <http://ua-info.biz/legal/baseni/ua-rmpibt.htm>.
17. Гончаренко О.М. Співвідношення економічних прав з іншими правами людини і громадянина в Україні / О.М. Гончаренко // Право України. – 2004. – № 9. – С.55–58.
18. Теория государства и права / Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Первалова. – М. : Инфра-М, Норма, 2000. – 542 с.
19. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол. : В.Я. Тацій, О.В. Петришин, Ю.Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2011. – 1128 с.

ОЛЕКСЕНКО Т. М.,
аспірант
(Класичний приватний університет),
головний юрисконсульт
(ДП «Івченко-Прогрес»)

УДК 342.922

ПРАВОВИЙ СТАТУС ГРОМАДЯН У СФЕРІ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ: МІЖ КОНСТИТУЦІЙНИМ ТА АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОМ

Статтю присвячено проблемі співвідношення адміністративно-правових та конституційно-правових складників правового статусу громадян. В статті зроблено висновок про те, що правовий статус громадянина складається з таких формоелементів, які утворюють єдність природного та позитивного права: а) формоелемент, пов'язаний із природним правом: невідчужувані (природні) права людини, які в науковій літературі ще мають назву прав і свобод людини і громадянина. Ці права закріплені як в нормах українського (національного), так і міжнародного права, себто, в ратифікованих Україною міжнародно-правових актів; б) формоелемент, пов'язаний із позитивним правом: комплекс прав і обов'язків, закріплених в позитивному праві, включаючи Конституцію України, норми різних галузей права, в тому числі адміністративно-правові норми; в) нормативно-правові гарантії забезпечення та охорони прав і обов'язків громадянина з боку держави.

Ключові слова: адміністративне право, адміністративні правовідносини, структурно-системні відносини, правовий статус громадянина, адміністративно-правовий статус громадянина, конституційно-правовий статус громадянина.

